

Taşra Kentin Ötekisi

Serdem ARAS*

İbrahim Nacak, 2018, *Taşra Kentin Ötekisi*, 1. Baskı, s.240, IBSN:978-605-196-152-1

Taşra toplumsal gerçekliği anlaşılır kılmada önemli bir olgudur. Bu bakımdan taşra toplumsal yapının açıklanmasında gereklidir. Yazarın önsözünde de belirttiği gibi taşra konusunun sosyal bilimler literatüründe ve taşranın kavramsallaşmasıyla ilgili akademik yazında önemli bir eksikliği vardır. Ancak buna rağmen taşra hep kendisini sinemada, tiyatrodada, mimaride, politika gibi birçok alanda göstermekte, görünür kılmaktadır. Bu anlamda taşra olgusu kendi içinde fenomenolojik bir zenginliğe sahiptir. Bu bakımdan taşra literatürü daha çok edebi metinlerle zenginlik kazanmaktadır. Sosyal bilimlerin bu tür edebi metinlerden yararlanmaması mümkün değildir.

Kitapta taşra olgusu bir ötekileştirme üzerinden tanımlanmasının ve bu tanımlamalardaki görüşlerin genel bir portresini çizmektedir. Bu tanımlamanın toplumsal gerçekliği yansıtmayı yansıtmadığı bir muammadır. Genellikle taşra bir kent üzerinden tanımlanmaya, hatta kentlerin bir merkez olarak görülüp taşranın ise merkezin çevresinde bir yerde olduğu kabul görmektedir. Modern dünyanın bir laboratuvarı görünümündeki kent ve bu kent üzerinden taşrayı tanımlamak, anlamaya çalışmak bir ötekileştirilen öznenin çevreye itilmesidir aynı zamanda. Bu anlamda taşrayı merkezin dışında ve ötesinde görmek problemlidir. Kaldı ki kentleri kent yapan, kenti merkeze koyan ve ona ait olana yer açan taşradır. Taşra, kendi iç dinamizmiyle bir taraftan özgün bir çevre oluştururken diğer taraftan da merkezleri merkez yapar. Bu bakımdan taşra kendi parametreleriyle anlaşılabilir, açıklanmalıdır.

* Doktorant, Selçuk Üniversitesi, SBE, Sosyoloji Anabilim Dalı, serdemaras55@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7574-7155

Bu eser, İbrahim Nacak tarafından kaleme alınmış, Çizgi Kitabevi'nden 1. Baskısı 2018 yılına ait 240 sayfalıktır. Kitap giriş bölümü hariç iki ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, taşranın ötekileştirilmesiyle ilgili kent ve taşra olgusuna kuramsal bir çerçeve çizmiştir. "...Kentsel olanla taşralı olan, bir arada ve farklı şekillerde bulunabilmektedir. Taşralılık kentte eklemelenip, asimile olan bir şey değil, kentte kendisini yeniden inşa eden bir olguya dönüşmektedir" (s.3). Yazara göre, taşra merkez tarafından tanımlanmaktadır ve bu tanımlama indirgemeci bir perspektife dayanmaktadır. Bu indirgemeci perspektife göre taşranın toplumsal gerçekliğiyle ilgili sadece bir tarafına projeksiyon tutulabilmektedir, dolayısıyla taşranın karanlık kalan kısımları da vardır. Yani merkezin, kentin dışında da bir taşra vardır bu görmezden gelinemez yok sayılamaz. Nacak, taşranın ötekileştirme üzerinden tanımlandığını ve bu tanımlamanın, bütünü sadece bir cüzü olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın birinci bölümünde genel bir perspektif oluşturularak taşra ile ilgili problematiğin düşünsel arka planı oluşturulmuştur. Kent hayatına, mekân tasavvuruna ve taşraya bakışın eksik yönlerine değinilerek yorumsamacı bakış ile eksikliklerin giderilmesi hususunda genel bir çerçeve çizilmiştir. Bu bölümde taşraya bakışın nasıl konumlandığına da değinilmiştir. Toplumsal değişimin makro boyutlarını etkilemede yerel dinamiklerin ve taşranın edilgen olmasının bir sorun oluşturduğu eleştirel bir şekilde tartışılmıştır. Taşra ötekileştirmesinin toplumsal belirleyicileri açıklanmaya çalışılmış ve bu yönü ön plana çıkarılmıştır.

Kent hayatının temel parametreleri nelerdir ve bu parametreler neye karşılık gelmektedir? Bu soruyu temel bir soru olarak kabul ettiğimizde modernleşme teorilerinin modern kent hayatıyla ilgili genel kabul görüşlerini tersinden okumak mümkündür. Dolayısıyla taşrayı modern kent hayatından bakarak değil taşranın kendi dinamikleriyle birlikte değerlendirerek anlamaya çalışmak yerinde olacaktır. Çünkü modern kent hayatı kendisini olumlu yönlerini ön plana çıkarmak için hep çevreye ait olan taşra üzerinden bir denklem kurmaktadır. Bu da taşranın sosyolojik olarak açıklanmasının önünü kapamaktadır.

Şehir; merkezleri, yoğun nüfus oranları, yüksek katlı binaları ve kendine özgü mekânlarıyla kendini var eden bir yapıya sahiptir. Mekân, kent hayatını düzenler ve dönüştürür. Bireylerin mekân algısı üzerinden bir yerin kent mi, taşra mı olduğu anlaşılabilir. Kent hayatı ve mekânlar bireyin yaşam biçimlerini etkilemekte, değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Kişilerin akşam vakitlerinde saat kaç kadar sokakta olduğunu bilmemiz o yerin kent, metropol veya taşra olduğuna kanaat getirmemize olanak sağlamaktadır. Genellikle modern hayatın o cafcıflı gece hayatı büyük kentlere has bir durumdur.

Kent hayatını mekânlar şekillendirmektedir. Her bir mekân kendi kültürünü yaşatır. Yine bu mekânları da insanlar bizatihi oluşturmuşlardır. “İnsanların ihtiyaçları doğrultusunda çevresini şekillendirmiş olması o yerlerin artık bir kültür ürünü olduğunu aynı zamanda mekânsallaştığını göstermektedir” (s.24). Tüm yaşanmışlıklar mekânı şekillendirmektedir. İnsanların yaşam biçimi ve alışkanlıklar mekânı kuşatmaktadır. Kuşatılan bu mekân insandan, bireyden bağımsız düşünülemez. Birey ve mekân karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Aynı zamanda mekân da bireylerin gündelik deneyimlerine karşılık gelebilir. Kişi gündelik yaşamını oluşturduğu bu mekân üzerinden gerçekleştirmektedir.

Nacak, kent ve taşra ayrımının öteki ve ötekileştirme sorunsalından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu bakımdan, öteki ve ötekileştirme kavramlarını teorik olarak uzun uzadıya tartışmaktadır. Yazara göre modern kentler, kendileri ve kendi içinde barındırdıkları çevre ve mekânları dışında kalan her şeyi öteki olarak görmektedir. Buradaki her şeyden kasıt; köy, kır ve taşrayı ifade etmektedir. Bu durum modern dünyanın bir gerçekliğidir. Modern dünya bu yaklaşımıyla aslında taşrayı değil modern kenti anlatmaktadır. Dolayısıyla yazarın da dikkat çekmek istediği nokta tam olarak burasıdır. Taşra modern kent üzerinden tanımlandığında ya yanlış tanımlama yapılmış olunuyor ya da eksiklikleri içinde barındırıyor. Bir olguyu öteki üzerinden tanımlamak modern dünyanın genel karakteristik özelliğidir.

İnsan evrende kendini merkeze koymayı pek sever. “İnsanın, evrenle, tabiatla ve toplumla ilişkisinde, merkezi rolünün bu derece öne çıkarılması, kendisi dışında olan biteni sıhhatli değerlendirmesinin de önüne geçmiştir” (s.41). Yazar bu problemin, ben ve öteki ayrımına odaklanarak açıklığa kavuşturmuştur. Öteki, benden olmayan, bana ait olmayan her şey ötekidir, diye tanımlanabilir. “Öteki politik olarak üretilmiş, bir ‘ben’ tarafından kategorize edilmiş bir şeydir. Bu açıdan bakıldığında insanın eşya/nesneyle kurduğu ilişkiden ziyade insanın insanla kurduğu ilişkiye dikkat çekilmesi gerekir. Bir ötekileştirmeden bahsediyorsak, orada bir özne-nesne ilişkisi vardır. Fakat insanın insanla kurduğu ilişkiyi özne-özne ilişkisi olarak ele almak gerekir. Bir insan araba kullanabilir. Bu tek başına insanın eşya ile ilişkisidir” (s.45). Birey için kendisi dışındaki her bir insan başkasıdır, yani ötekiyi çağırıştırır. İnsan, durduğu yerden başka birilerini tanımlamayı alışkanlık haline getirmiştir. Ancak başka birinin yani öteki diye ifade edilenin tanımlanmasında yeterli olamamıştır.

Eserin ikinci bölümünde ise taşranın ötekileştirilmesi konusu ele alınmıştır. Burada siyasi, kültürel ve mekânsal düzlemde taşra bir öte-

kileştirme işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Yazar bu bölümde “taşra kenti” kavramsallaştırması yapmıştır. Kitabın bütününe kapsayan, taşrayı ötekileştirmeden kurtarmayı amaçlayan yaklaşım özellikle bu bölümde irdelenmiştir. Kitap genel manada taşranın sesini çıkarmayı amaç edinmiş ve taşranın kendi içinde tanımlanmasını savunmaktadır. Bu bölümde merkez ile taşra arasındaki mesafeye dikkat çekmiş ve taşranın konumunu tespit etmektedir. Taşra gerçekliği, modern kent tarafından dışlanmasına rağmen her zaman varlığını sürdürmeye devam edecektir. Yazar, merkezin taşraya bakışından ziyade bu argümanı altüst ederek taşradan merkeze ve taşradan taşraya bakmayı denemiştir.

Taşra merkeze göre tanımlandığında nötr durumdadır. Zaten merkez başlı başına baskın bir olgudur, karşısına neyi koyarsanız nötr olmak durumundadır. Bu nedenle Nacak, taşranın tanımlanmasından ziyade onu tanımayı önerir. Taşra merkezle birlikte değerlendirildiğinde mağdur konumdadır. Taşra merkez tarafından çoğu zaman eksik ve hor görülen yerdir. Yazara göre, Taşranın karakteristik özelliklerini orta çıkarmak için ya tanımlamada değişiklik yapılması ya da tanımlama yerine başka bir yöntem kullanılmalıdır. Nacak’a göre taşrayı tanımlamak yerine tanımaya çalışılmalıdır (s.114-115). “Bir metropolden, bir merkezden taşraya bakarken sıralanan olumsuz yargular, ötekileştirilen taşrayı oluşturmaktadır. Bu düşüncelere sahip olanlardan, taşrada yaşamayan sıkıntısını hissedenler, taşrayı aynı yerden tutmaktadırlar. Taşraya dışardan bakış onu ötekileştirirken, aynı gözle içerden bakanlar ise aidiyet kurmakta zorlanmaktadırlar. Yaşadığı yerden bunalanlar aslında bu yerin taşra olduğunu hissederken, sadece o yerin/mekânın bir cüzünü oluşturmaktadırlar. Modern kentliye göre fiziksel olarak taşrada yaşayan fakat kentlinin yazdığı anlamda taşrada yaşadığının ‘farkında olmayan’ ya da kentlinin hissettiği anlamda bir hissiyata sahip olmayanlar için yaşanılan yerin ‘taşra’ olarak adlandırılması doğru olmayacaktır” (s.117). Modern dünyada kentler giderek birbirine benziyor olması hep eleştirilmiştir. Birbirinin aynısı olan kentlerde genel geçer tanımlamalar yapmak elbette mümkündür. Ancak taşranın tanımı yapıldığında bir tane taşra olmadığı, taşrada birbirine benzeyen mekânların bulunmaması ve onu tek bir taşradan ziyade, yazarın da ifade ettiği gibi ‘taşralar’ ifadesi daha anlamlı durmaktadır.

Taşra üzerine aşırı bir genelleme yapmak doğru değildir. “...taşra yaşamını kendi doğallığı içerisinde tecrübe etmemiş kimseler ile taşrayı deneyimlediği halde orayı kent yaşamına oranla kapalı, sıkıcı ve boğucu bulanlar, ürettikleri taşra söylemi ile taşraya bütünsel bir yaklaşımla bakmış olamazlar... Edebi eserlerde ve sinemada taşra teması

bu şekilde işlendiğinde, aşırı genellemenin tuzağına düşüldüğünü ve taşranın bir ötekileştirilmeye muhatap olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, kentte yaşayan kır kökenli insanlar ele alınırken, köylüye vuruluyor, küçümseniyor, olumsuzlanıyorsa; köydeki kentli ele alınırken de köy ve köylüler eleştiriliyorsa, taşra gerçeği kentlinin aşırı yüklemesine maruz kalmış demektir” (s.185). Burada yazar yapılan genellemelerin taşrayı anlamada yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla bariz genellemelerden kaçarak taşrayı sahip olduğu farklılıklarıyla tanımak gerekmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki, bu kitapta taşrayı ötekileştirerek açıklamaya çalışan modern bakış açısı kritik edilmiştir. Merkez taşradan bağımsız sınırları belli olan bir yer değil, taşra ile birlikte bir anlam bütünlüğü oluşturmaktadır. Buna mukabil taşra da merkez üzerinden tanımlanmasının yerine kendi bütünlüğü içerisinde anlaşılmaya çalışılırsa toplumsal gerçeklik ifade edilmiş olur. İstanbul merkez seçildiğinde bu kent dışında her yerin taşra olduğu ve taşraların birbirine benzediği genel kabul gören bir görüş açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, taşrayı ötekileştirme bakış açısını yok saymaktadır. “Kendi durduğu yeri merkez kılan, dolayısıyla dış dünyayı buradan bir perspektifle değerlendiren her yaklaşım, bakışını indirgemeci açıyla yöneltmekten kaçamayacaktır. Böyle bir bakış, toplumsal gerçekliği olduğu gibi keşfetmek yerine, kendisine uygun olanları seçmek konusunda bir işe yarayacaktır” (s.219). Taşra artık merkezin dışında bir yerde değil merkezin bizatihi içinde yer almaktadır. Taşra ile merkezi birbirinden ayırmak mümkün görünmemektedir. Bunu sağlayan şey taşralının artık hem merkezle hem de taşrayla toplumsal gerçekliğinin bulunmasıdır. Kişi artık her iki olgusal yapının merkezi konumundadır. Türkiye’nin en merkezi şehri İstanbul’da taşraya ait izler hep vardır. Yani İstanbul’un toplumsal yapısını taşradan bağımsız düşünmek bir eksiklik oluşturacaktır. Merkez ve taşra bu bakımdan birbirini besleyen unsurlardır.